

1964 májusában történt. A szorgalmi idő vége éppen egy hét végére esett. Úgy alakult, hogy nekem már nem jutott arra időm, hogy felolvashassam a szemináriumi dolgozatot. Soha nem került rá alkalom, mert a német nyelvtörténetet a következő évben Mollay professzor helyett Hutterer Miklós vette át. Ennek ellenére megkaptam az aláírást, hiszen végig derekas hozzászóló voltam. Rajtam kívül volt ugyan még csoporttársam, aki saját hibáján kívül adós maradt a beszámolóval, én azonban vigasztalhatatlan voltam. Pedig nem rajtam múlt, mégis évekig furdalt a lelkiismeret. Azt hiszem, professzorunk iránt érzett tisztelet miatt is.

Mollay professzor nem neheztelt rám. Ennek ellenére sokáig pótolni akartam az elmaradt előadást. Minden tekintetben hálás voltam neki. Ötödéves koromban ő közvetett ki két családhoz is német magánórára. Nem csak nagy megtiszteltetés volt ez, hanem meg is kellett ennek felelni, ráadásul biztosabb egzisztenciát is jelentett az akkori Budapesten. 1971–1974 között aztán újra hallgató lettem az ELTE-n. Új munkahelyem, a Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára érhető okokból szakirányú diplomát kívánt.⁶⁶ Így kerültem sokadmagammal a történelem segédtudományai tanszéke posztgraduális képzésére. 1974-ben kerestem fel újra a tanszékén, még a Piarista közben. Tudta, hogy források közt töltöm a napjaim, ezért felvetette, hogy van-e kedvem beszállni a folyamatban lévő szótárkészítésbe. A magyarországi újfelnémet szótár anyagának feltárásáról volt szó.⁶⁷ Minthogy akkor már ismertem a kőszegi levéltár 1686 előtti német nyelvi szövegeit, azonnal ráálltam. Kezemben a gyűjtés szabályzatával, nagy lelkesedéssel búcsúztam el tőle.⁶⁸ A szabályzat kitért a készülő szótár céljaira, nemzetközi helyére, továbbá a cédlázás egységesítésének részletezéseire. Úgy éreztem, hogy végre bepótolhatom az elsikkadt szemináriumot. A szótár azonban torzóban maradt, a gyűjtött anyag egy része pedig a kőszegi levéltár cédlakatalógusai között. Mollay professzor 1985 áprilisában a Budapesten megtartott történelmi lexikográfiai konferencián számolt be a WFU (*Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn*) anyaggyűjtésének helyzetéről.⁶⁹ Ugyanezen a találkozott hangzott el Paul Rainer, a budapesti német tanszék akkori munkatársa elemző dolgozata a gyűjtés elmé-

⁶⁶ E sorok írója 1966-ban szerezte meg a némettanári diplomáját. 1961–1962-ben még a Szegedi József Attila Egyetem hallgatója volt, s többek között az ELTE híresen jó német nyelvtörténeti oktatója miatt kérte át magát 1962-ben Budapestre. 1966–1970 között a kőszegi Jurisics Miklós gimnáziumban oktatott, majd 1970-ben kinevezték az akkor alapított kőszegi Fióklevéltár élére. Innen ment nyugdíjba 2007 elején.

⁶⁷ Mollay professzor nemzetközi fórumokon is számot adott a szótár előkészületeiről: *Karl Mollay: Das Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn*. In: Verhandlungen des II. Internationalen Dialektologen-kongresses in Marburg in September 1965. Wiesbaden, 1967. 569–573.

⁶⁸ *Karl Mollay: Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen un Ungarn /WFU/ (1350–1686)*. 5 fol. 1974-től a szerző birtokában.

⁶⁹ *Karl Mollay: Das Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn*. In: Beiträge zur historischen Lexikographie. Vorträge und Aufsätze zur mhd. und frnd. Lexikographie, Hg. von Vilmos Ágel, Paul Rainer und Lajos Szalai. Bp. 1986. 111–121. (Budapester Beiträge zur Germanistik Schriftreihe des Lehrstuhles für deutsche Sprache und Literatur der Lorand-Eötvös-Universität 15.) (= Budapesti Beiträge 15.)

leti és gyakorlati problémáiról.⁷⁰ Ennek az együttműködésnek volt köszönhető, hogy az ELTE Német Tanszékének akkori munkatársai, köztük Ágel Vilmos, Michael Niedermeier, Paul Rainer és Szalai Lajos hat hallgatóval, név szerint Anka Judittal, Hárs Endrével, Kurdi Imrével, Molnár Ágnessel, Nádai Tamással és Szántay Antallal 1986. október 29-én a kőszegi levéltárba kihelyezett nyelvtörténeti szemináriumot tartottak, ahol közösen elemeztük az 1561-ben zajló, híres Forintos-féle boszorkányper korai újfelnémet szókincsét.⁷¹

Egy évtizeddel korábban, 1976. május 27-én három professzor várt a bölcsészdoktori vizsgámon: dr. Sinkovics István opponens, dr. H. Balázs Éva elnök, valamint dr. Mollay Károly opponens. Mollay professzor a maga szakági területén négy kérdést fogalmaz meg. Nem egyszerre, hanem egymásra épülve. Választ várt a hazai német nyelvű iratok korszakolására, a disszertációban szereplő források rövid ortográfiai, hangtani és lexikográfiai jellemzésére. Kíváncsi volt továbbá a 16. században Kőszegen működő jegyzők származására, nyelvhasználatára, végül a híres, Dauchner-féle formuláskönyv jelentőségére a helyi kancellárián.⁷² Aki ismerte Mollay professzort és vizsgáztatási módszerét, az tudhatta, hogy mindenkit szakmai párbeszédre ösztönzött. Tisztában voltam vele, hogy a soproni származású germanista professzor a magyarországi városok német nyelvű forrásait is jól ismeri. Arra törekedtem, hogy problémakifejtő feleletet adjak. Megszoktam ugyanis, hogy Mollay professzor a vizsgákon kifejezett kíváncsisággal vár az alkalomra, hogy bekapcsolódhasson, korrigáljon vagy jóváhagyjon. Erre jó okom volt, aki ugyanis ezt a kérdező-felelő módszert nem tartotta be, az a helyszínen intellektuálisan elveszett.

Azt hiszem, itt el kell mesélni egy megtörtént esetet. Siegfried Brachfeld, az ismert szerkesztő és konferanszié, noha jóval idősebb volt nálunk, a berlini egyetem előtt, 1965-ig a mi csoportunkban folytatta a némettanári tanulmányait. Az egyik nyelvtörténeti szemináriumon a maga közismerten kitűnő németiségével adta elő mondanivalóját. Brachfeld azonban megfélekedett Mollay professzor interaktív módszeréről, és úgy mond, „túlbeszélte magát”. Eközben olyan német nyelvtörténeti részletekbe tévedt, ahol elvesztette a szakmai otthonosságát, és úgy látszott, hogy ott mindenki előtt megsemmisül. A dolog persze nem következett be, mert ezt Mollay professzor is megérezte, és nem hagyhatta, hogy ez történjen az egyik legjobb tanítványával.⁷³ Rájöttünk, hogy ez okulásunkra történt. Vizsgáztatónk nagyon díjazta a felkészültséget, a bátor véleményalkotást, de semmiféle kivagyiságot nem tűrt el. Sem a szemináriumokon, sem a vizsgákon. A professzor és tanítványai között csak úgy jöhetett létre intenzív befogadás vagy munkakapcsolat, miután a jelöltek is ráhangolódtak a kiadott feladatokra. Ebbe a budapesti, német nyelvészeti iskola első nagy generációjába tartozott Hutterer Miklós, Gárdonyi Sándor, Vizkelety András. A 1970-es évekre nőtt fel a

⁷⁰ Rainer Paul: Überlegungen zu den Grundlagen des „Wörterbuches des Frühneuhochdeutschen in Ungarn“ (WFU). In: *Budapester Beiträge* 15. 129–145.

⁷¹ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (= MNL VaML). Kőszegi Fióklevéltár (= KFL). Levéltári irattár. Kutatónapló 1984–1991. 1985. október 29. 32–41. sz.

⁷² MNL VaML. KFL. Formularbuch 1560–1597. 515 pag.

⁷³ Siegfried Brachfeld (1917–1978) a berlini Freie Universitätén diplomázott 1968-ban, majd két esztendő múlva filozófiából doktorált. Szereplésein tudatosan beszélt akcentussal magyarul, pedig ezt máskülönben nem is lehetett észrevenni.

második generáció, köztük Manherz Károly, a hamburgi Rainer Paul, továbbá Bassola Péter, Gyimesi Tamás, Magyar Julianna, Lieber Péter és Szalai Lajos is.⁷⁴

Mollay professzort a hazai német paleográfia kitűnőségeként is számon tartották. A német forrásokban rendkívül gazdag 16–17. századi kőszegi anyag kezdetektől fogva elbűvölt, amely kivételes terepet kínált arra is, hogy az ember elmélyüljön a korai újfelnémet paleográfiában is. Többek között a Mollay-iskolának köszönhettem azt is, hogy Balázs Péter felkérésére 1984-ben a székesfehérvári Somkúti Évával részt vehettem a levéltárosok részére készített német forrásszöveg-olvasási jegyzet összeállításában, amit Sashegyi Oszkár szerkesztett.⁷⁵ Ennek legavatottabb szakmai recenzóját Mollay Károly készítette el.⁷⁶

Valójában a hetvenes évektől fedeztük fel a professzor elképesztő, szerteágazó és interdiszciplináris tudását, hiszen az óráin nem igen dicsekedett vele. Egy alkalommal tanszéki kirándulást vezetett Sopronba, akkor persze már mi is sejtettük, hogy nem csak a nyelvtörténetben kimagasló. Ilyen típusú, sokoldalú tudós képe rajzolódik ki a prágai germanista professzorról, Emil Škáláról (1928–2005) is tanítványai visszaemlékezéseiben.⁷⁷ Mollay Károly a Herder-díjas cseh nyelvész 60. születésnapján megjelenő Festschriftben közölte a kőszegi két formuláskönyvről szóló tanulmányát.⁷⁸ Ezeknek a formuláskönyveknek vagy hivatali utasításoknak a két vaskos kötetét 1987 júliusában személyesen vittem fel a budapesti német tanszékra.⁷⁹ Mollay professzor nyomban felismerte a források jelentőségét. Így már a Škála-féle Festschriftben hangsúlyozta, hogy a kőszegi formuláskönyvek a Magyarországról ismert egyedüli német nyelvű formuláskönyveknek számítottak.⁸⁰ Ezt a fontos forrásminősítést a *Soproni Szemlé*-ben is megismételte.⁸¹

A két tanulmány között nincs ellentmondás. A göppingeni intézet germanisztikai folyóiratában ugyanis mindkét kőszegi formuláskönyvet elemzi.⁸² A soproni cikkében azonban csak az elsőre tér ki, ugyanis csak ebben található soproni források.⁸³ Itt kell megemlíteni, hogy miért nevezzük az első kötetet Dauchner-féle formuláskönyvnek. Paul Dauchner az alsó-ausztriai Kirchsclagból származott. 1549-ben tűnt fel a bécsi egyetem hallgatói között.⁸⁴ A *doctor iuris utriusque* végzettségű Dauchner 1559-ben

⁷⁴ Mollay: *Budapester Beiträge* 15. 112., 117.

⁷⁵ *Sashegyi Oszkár* (szerk.): *Német forrásszöveg-olvasási gyakorlatok*. Bp. 1984. 1–2. köt. 23+XXVI, ill. 95 (Levéltári módszertani füzetek. 3.)

⁷⁶ *Mollay Károly*: *Levéltári Módszertani Füzetek* 3. *Levéltári Szemle* 36) 1986/3, szám. 79–80.

⁷⁷ *Jiří Stromašek*: *Emil Škála zu Ehren*. In: *Emil Škála zu Ehren*. Bonn, 2005. 7–10.

⁷⁸ *Karl Mollay*: *Zwei frühneuhochdeutschen Formelbücher aus Güns*. In: *Studien zum Frühneuhochdeutschen*. Emil Škála zum 60. Geburtstag am 20. November 1988. 355–359. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik. 476.) (= *Formelbücher aus Güns*)

⁷⁹ MNL VaML KFL. *Levéltári irattár. Kölcsönző-napló*. 1972–2013. 1987. 1. sz. Először az 1970-es években mutattam be neki a köteteket, de kutatásra csak 1987-ben vittem fel neki.

⁸⁰ Mollay: *Formelbücher aus Güns*. 355.

⁸¹ *Mollay Károly*: *Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai*. SSz. 42 (1988), 141. (= *Egy kőszegi formuláskönyv*)

⁸² MNL VaML KFL. *Formularbuch 1560–1595*. (= *Formularbuch 1560*) 515 pag., valamint *Formular etlicher gemainer vnnd gueter Copirenn*. é. n. 150 fol. Újabb vizsgálatok alapján kiderült, hogy 1597. évi minták is, sőt, egy 1611. évi bejegyzés is található benne, de ez nyilvánvalóan későbbi betoldás.

⁸³ *Mollay*: *Egy kőszegi formuláskönyv*, 141.

⁸⁴ *Willy Szaivert*: *Die Matrikel der Universität Wien*. Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Reihe 6. *Quellen zur Geschichte der Universität Wien*, Band. 3. 1518/2–1579/1. 2. Lieferung. Register der Personen- und Ostrnamen. Wien, 1971. 279.

érkezett Kőszegre. 1584-ig jegyzőként működött, 1593-ig többször Kőszeg városbírájaként.⁸⁵ 1560-ban kezdte el a formuláskönyv (hivatali utasítások könyve) első kötetének szerkesztését. Nevéhez fűződik tehát a Mollay professzor írásaiban elemzett formuláskönyvek felállítása, ennél fogva a köteteket joggal nevezzük Dauchner-féle formuláskönyveknek – annak ellenére, hogy már az első kötetben is található más jegyzőtől, írnoktól származó kézjegy (*manus*) is.

Mollay Károly helyesen állapította meg, hogy a második kötet ún. „tisztá formulákat” tartalmaz.⁸⁶ A tiszta mintaszövegek nem tartalmaznak oklevél vagy szövegkiadókat, személy- és helyneveket, dátumokat, a dátumsorokban pedig nem adják meg a szöveg keletkezésének helyét. Következésképpen ténylegesen iratmintaként foghatók fel, azaz az első kötetben szereplő szövegek formulákra egyszerűsített tisztázataként. Ez a magyarázata annak, hogy a kötet szövegek keltezését sem tartalmazza.

Jóllehet az első kötet címében Dauchner magát iskolamesternek mondja, jegyzői hivatalát röviddel ezután elfoglalta. Többek között azért, mert a korabeli Kőszeg igazgatása, törvénykezése eljárási és ítélkezési, peres és peren kívüli szó- és írásbeli gyakorlatának szövegmintáit az eljárásokban résztvevők számára (jegyzők, írnokok, ügyvédek, gondnokok, biztosok stb. számára) mindenféle ügyekre, szerződésekre és azok írásos összefoglalására vonatkozóan összeállította.⁸⁷ Van az első kötetnek egy érdekes hozadéka. Paul Dauchner ugyanis olyan szövegeket másolt vagy másoltatott be, amelyekben minden adat együtt van: a kiadó, a kiadás helye, a kedvezményezett neve és lényegében teljes dátumsorok. Ennek alapján jól követhető a szövegek keletkezésének körülménye. Mollay professzor így azonosított négy soproni vagy Sopron vármegyei iratot. Három forrás teljes, betűhű közlésére is vállalkozott, de megadta a szövegek magyar nyelvű regesztáit is. Egy 1569. évi soproni végrendelethez tanulmány értékű iratismertetést készített. Egyik-másik soproni forrás már csak ebben a kőszegi formuláskönyvben maradt fenn. Ennél fogva újabb, eddig nem ismert, főleg családtörténeti adatokkal szolgáltak.⁸⁸ Azóta újabb soproni forrás került elő, amelyben Sopron város tanácsa előtt zajlik egy soproni polgár nevelt fia családi kötelékeinek hivatalos igazolása.⁸⁹

Paul Dauchner a hivatali utasítások első kötetének szövegmintáiban ezt a módszert követte, de nagyon következetlenül. Nagyon sok helyen el-elmaradtak a hely- és időadatok. Látható, hogy a minták egyre gyakrabban öltöttek fogalmazvány jelleget. A kötet 181–185. oldalán közreadott utólagos tárgymutató (*Register*) is arra utal, hogy Dauchner mutatózni akarta az addig közölt szövegeket. Az addig ötletszerűen beillesztett formulák tárgyát és kötetben belüli paginaszámát itt összegezte. Ezt követően aztán ugyanazon esetlegességgel folytatta a szövegek közlését. Ezt az ötlet- és

⁸⁵ Bariska István: Die Archivbasis der frühneuhochdeutschen Lexikographie in einer ungarischen Kleinstadt - Kőszeg/Güns. In: Budapesti Beiträge 15. 123–127.

⁸⁶ Mollay: Egy kőszegi formuláskönyv. 141.

⁸⁷ MNL. VaML KFL Formularbuch 1560. „Formular wie ieden Notarien, Sch[r]eyberm. proclatorn, Gerichts, Rath vnnd Ampts personen oder verwaltern in reden vnnd schreyben, In vnnd außßerhalb gericht ihrer practic, handlung vnnd Commission ieder sachenn, contracten vnnd verschreibungen zuwissen, Schrifftlich vnnd mündtlich zuuersehen vnnd gebraucht vonnotten. 1560 Paul Dauchner diese zeytt schulmayter zu Günß”.

⁸⁸ Mollay: Egy kőszegi formuláskönyv, 141–146.

⁸⁹ MNL VaML KFL Formularbuch 1560. 251.

fogalmazványyszerű közlési módot váltotta ki a formuláskönyv második kötete, ahol már csak a tisztázatok találhatók. Jellemző az első kötet ötletszerűségére, sőt a Dauchner magánhasználatára szánt szövegekre, hogy a formuláskönyvbe beírta Enea Silvio Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa szerelmes széphistóriájának, az „Epistola Amatoria”-nak a részleteit is.⁹⁰ A viszonylag kevés soproni, pozsonyi, brandenburgi, győri vonatkozású szöveg és igen sok bécsi és kőszegi minta mellett fel-feltűnik egy-egy bécsújhelyi, kreamsi, és nagyon sok alsó-ausztriai tartományi minta. Az a tény, hogy Kőszeg 1491–1647 között alsó-ausztriai zálogon volt, továbbá, hogy Dauchner személyében bécsi iskolázottságú személy került Kőszeg városi kancelláriájának élére, eldöntötte a kőszegi formuláskönyv nyelvhasználatát is. Erre Mollay professzor hívta fel először a nemzetközi szakmai körök figyelmét.

Vonalvezetési gyakorlat. Mollay Károly rajza, 1924/25.

⁹⁰ MNL VaML KFL Formularbuch 1560. 40–41. A kötetben saját használatra szánt 1x1 táblázat és egy kis diákdal is szerepel.